

літаратурнай мове, у кнізе або адсутнічаюць зусім, або прыводзяцца толькі ў другім яе раздзеле, дзе гаворыцца аб асваенні запазычанняў беларускай мовай.

Найбольш важным у тэарэтычных адносінах з'яўляецца другі раздзел манаграфіі (с. 210—249) «Асваенне запазычанняў на беларускай глебе» (лепей і дакладней было б «...беларускай мовай»). Аўтар падрабязна спыняецца на фанетычнай, марфалагічнай і семантычнай адаптацыі запазычанняў, што з'яўлялася неабходнай умовай іх трывалага замацавання ў лексічнай сістэме старабеларускай мовы, вызначае словаўтваральную актыўнасць запазычанняў, чым (у адрозненне ад цюркізмаў і літуанізмаў з канкрэтным, прадметна-тэматычным значэннем) істотна выздзяляюцца лексемы абстрактнага зместу польскага, лацінскага і нямецкага паходжання. З даследавання відаць, што старабеларуская літаратурная мова таксама садзейнічала пранікненню пэўнай часткі лексічных запазычанняў з славянскіх і неславянскіх заходнеўрапейскіх моў у старарускую мову пераважна дапятроўскай пары.

Гаворачы аб прыстасаванні чужога моўнага матэрыялу да заканамернасцей беларускай мовы, аўтар (с. 211) сцвярджае, што гук «ф», як нехарактэрны ёй на раннім этапе развіцця, замяняўся гукамі, блізкімі да яго ў акустычных адносінах. Трэба, аднак, мець на ўвазе, што ўзнікненне новых гукаў, які дыферэнцыяцыю іх (у тым ліку і губных), абумоўлена станаўленнем і развіццём артыкуляцыйнай базы мовы. Таму пры тлумачэнні гэтай з'явы перавагу трэба аддаваць не акустыцы, а артыкуляцыі, пад якой разумеецца работа органаў мовы, накіраваная на вымаўленне гука, а таксама становішча іх пры вымаўленні яго. У кнізе, на жаль, адсутнічае агульны індэкс даследаванай лексікі, які неабходны для хуткага адшуквання ў тэксце патрэбнага слова.

Увогуле ж манаграфія А. М. Булыкі «Лексічныя запазычання ў беларускай мове XIV—XVIII стагоддзяў» з'яўляецца глыбокім самастойным даследаваннем, якое істотным чынам абгачае беларускае мовазнаўства (адзначаныя недахопыносяць у асноўным прыватны характар) ведамі аб лексічных запазычаннях старэйшай пары, іх фанетычнай, марфалагічнай, семантычнай адаптацыі і словаўтваральнай актыўнасці.

А. П. Груца.

Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія. Выданне 2-е, дапрацаванае. Пад рэдакцыяй Ф. М. Янкоўскага. — Мінск: Вышэйшая школа, 1980, — 237 с.

Упершыню дапаможнік «Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія» выйшаў у свет у 1975 годзе і атрымаў станоўчую ацэнку ў друку. Пяць гадоў «Марфалогія» праходзіла грунтоўную апрацаваную на лекцыях і практыч-

ных занятках у ВНУ рэспублікі. Пацвердзілася правільнасць адбору і сістэматызацыі тэарэтычнага матэрыялу, бясспрэчнасць метадыкі яго падачы, пабудовы і размяшчэння раздзелаў. У той жа час практыка паказала, што асобныя параграфы і раздзелы кнігі патрабуюць удакладнення, канкрэтызацыі, направак. Асноўныя патрабаванні да падручніка — навуковасць, даступнасць, пераёмнасць у выкладзе матэрыялу. Гэтымі патрабаваннямі кіраваліся аўтары, удасканалючы «Марфалогію». Былі ўлічаны апошнія дасягненні лінгвістыкі і заўвагі калег і рэцэнзентаў. Нягледзячы на тое, што над стварэннем дапаможніка працаваў вялікі аўтарскі калектыў, у кнізе захоўваецца паслядоўнасць і пераёмнасць у выкладзе матэрыялу. У гэтым, безумоўна, заслуга рэдактара, прафесара Ф. М. Янкоўскага, які змог арганізаваць і аб'яднаць гэты працаздольны творчы калектыў.

Прыведзена ў адпаведнасць з апошнімі навуковымі патрабаваннямі тэрміналогія, якая ўдакладнена і часткова зменена. Так, замест марфалагічнай структуры слова ў новым выданні паслядоўна ўжываецца марфемная структура слова, замест поўныя і кароткія прыметнікі — поўныя і кароткія формы прыметнікаў, замест колькасныя лічэбнікі — уласна-колькасныя лічэбнікі, замест формы суб'ектыўнай ацэнкі прыслоўяў — формы прыслоўяў са значэннем ацэнкі і меры якасці і інш. Практыка падказала, што мэтазгодна аб'яднаць у адзін раздзел матэрыял пра марфемную структуру слова і словаўтварэнне, удакладніць назвы некаторых параграфав.

У другім выданні на трэць скарачаны раздзел «Прыметнік», у якім больш рацыянальна, з улікам складанасці той ці іншай тэмы размеркаваны матэрыял. У першым выданні ў § 43—45 асобна разглядаліся полісемантычныя прыметнікі — адносна-прыналежныя, адносна-якасныя і прыналежна-адносна-якасныя. Зараз падаецца традыцыйны падзел прыметнікаў на тры разрады і адначасова выдзелены яшчэ ўласнапрыналежныя і агульнапрыналежныя прыметнікі. Такая класіфікацыя прыметнікаў адпавядае практыцы школы, дзе традыцыйна вылучаюцца толькі тры разрады. Параграф «Скланенне прыметнікаў» аб'яднаў ранейшыя чатыры параграфы, пазбавіўся празмернай дэталізацыі, стаў больш кампактным і лаканічным. Раней утварэнне прыметнікаў разглядалася ў шасці параграфав, цяпер — у адным (§ 45). Змест параграфа прыведзены ў адпаведнасць з праграмай на сучаснай беларускай мове для ВНУ, апущаны неабавязковы, другарадны матэрыял. Зроблена неабходная карэкцыя раздзела «Займеннік». У адпаведнасці з апошнімі дасягненнямі лінгвістыкі сярод асабовых займеннікаў адрозніваюцца асабовыя і асабова-ўказальныя. Дзеяслоў — адна з найбольш складаных часцін мовы, якая мае надзвычай разгалінаваную сістэму граматычных катэгорый і адносна якой няма адзінага погляду мовазнаўцаў. Натуральна, перад аўтарамі раз-

дзела «Дзеяслоў» паўстаў шэраг спрэч-ных пытанняў. У другім выданні гэты аб'ёмны раздзел перапрацаваны ў цэ-лым, а некаторыя яго параграфы — да-волі істотна. «Пераход дзеепрыметнікаў у прыметнікі» — матэрыял, якога не бы-ло ў першым выданні. Неабходнасць яго ўвядзення выклікана тым, што ад'ектывацыя — жывая і прадуктыўная з'ява ў сучаснай беларускай мове. Дзе-епрыметнікі цяперашняга часу з суфікса-мі -уч-(-юч-), -ач-(-яч-), -ем-, -ім- сёння ўжываюцца пераважна як прыметнікі. З'ява ад'ектывацыі назіраецца і ў іншых дзеепрыметніках. Унесены псабходныя ўдакладненні і напраўкі і ў іншыя раз-дзелы.

Кожны вучэбны дапаможнік павінен не толькі вучыць, але і выходзіць. Пры дапрацоўцы дапаможніка аўтары пакла-піліся пра паляпшэнне і ўзбагачэнне ілюстрацыйнага матэрыялу, пра яго вы-хаваўчую вартасць. Рупліва падабра-ныя сказы не толькі раскрываюць зна-чэнне граматычных катэгорый, але і са-дзеінічаюць (што не менш важна) вы-хаванню ў студэнтаў эстэтычнага густу да мастацкага слова.

Кнігі будучы карыстацца не толькі студэнтамі, але і настаўнікамі, журналістамі, яна будзе карыснай усім, хто вывучае беларускую мову.

Т. М. Трыпуціна,

І. М. Шчарбакова

Лірыка беларускага вяселля. (Укладанне і рэдакцыя Н. С. Гілевіча.— Мінск: Вы-шэйшая школа. 1979.—655 с.

У зборніку «Лірыка беларускага вя-селля» укладальнік Н. С. Гілевіч змяс-ціў звыш 1750 тэкстаў, запісаных сту-дэнтамі філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна за апошнія 17 гадоў. У свой час Е. Р. Раманаў адзначаў, што «кожнае народнае вяселле ёсць свое-асаблівае опера». У прадмове да збор-ніка Н. С. Гілевіч піша: «Калі б у бе-ларускім песенным фальклоры не было нічога іншага, апрача вясельных песень, і тады б былі ўсе падставы сказаць, што ён належыць да ліку самых ба-гатых у свеце».

Кніга адкрываецца цікавым уступным артыкулам укладальніка. Напісаны ён з вялікім запалам, шчыра, з душой. У ім даецца гісторыя збірання вясель-ных песень і іх месца ў беларускім фальклоры, паказваюцца прычыны рас-пада вясельнага абрада, маральна-вы-хаваўчае і эстэтычнае значэнне вясель-най лірыкі. Такім чынам, артыкул уяў-ляе сабой невялікае даследаванне вя-сельнай песні. Паэт і вучоны Н. С. Гі-левіч паставіў мэтай «паказаць змяс-тоўнасць і паэтычнае характава беларус-кай вясельнай лірыкі»; дакладней, па-знаёміць чытача з вясельнай класікай. Менавіта гэты прынцып і вытрыманы на працягу ўсяго зборніка. У той жа час тэксты песень не пазбаўлены прыклад-нога значэння для вясельнага рытуалу і гістарычнай і рэгіянальнай «прапіс-кі», а таму не толькі літаратары, фаль-

кларысты, але і мовазнаўцы і этнографы могуць шырока выкарыстоўваць гэтыя фальклорныя творы ў сваёй навуковай дзейнасці. Тлумачэнне незразумелых слоў можна знайсці ў канцы кнігі ў слоўніку, які склала кандыдат філала-гічных навук Н. І. Гілевіч. Змест-пака-зальнік з'яўляецца сапраўдным навуко-вым пашпартам кожнай песні: на якім этапе вяселля выконваецца твор, хто запісаў і ад каго, узрост спявачкі і мес-ца бытавання (вёска, раён або горад). Прагляд зместа-паказальніка дае магчы-масць сцвярджаць, што вясельныя пес-ні трапілі ў зборнік пераважна з Мін-шчыны і Віцебшчыны, а другія воблас-ці рэспублікі прадстаўлены менш.

Зборнік складзены па этнаграфічна-тэматычнаму прынцыпу класіфікацыі, што найбольш адпавядае пастаўленай задачы. Спачатку размеркаванне песень ідзе па вясельнаму этапу (у які час вя-селля спяваюць), а затым — каму спя-ваюць. У парушэнне прынцыпу класі-фікацыі абасоблена падгрупа «Насмеш-лівыя песні», але гэта ніколі не зні-жае вартасці кнігі, а хутчэй наадварот. На нашу думку, тыя нешматлікія гала-шэнні, якія трапілі ў кнігу разам з пес-нямі без аніякіх памётак і адзнак — адзіны пралікаў складальніка, бо іх мо-жа вызначыць толькі вопытны фаль-кларыст.

Кніга ў многім адлюстроўвае сучас-ны стан беларускай вясельнай паэзіі. Амаль усе сюжэты вясельных песень, што былі надрукаваны этнографамі ў XIX і пачатку XX стагоддзяў, захавалі-ся, але тэкст некаторых песень спра-ціўся, скараціўся, забыўся, шмат чаго ўжо страчана. Так, песня «Наехаў су-жап'я сам-дзясят» (с. 315) пам зда-ецца «падчасаным абломкам» песні «Зві-нела камора, звінела», што занатавана ў пачатку XIX стагоддзя ў Гаенскай па-рафіі Барысаўскага павета. Песні адно-сяцца да ўсіх момантаў вяселля, нават да «калінак», якія складальнік не вылу-чае, якія далёка не ўсюды памятаюць нават старажылы. Новым у зборніку з'яўляецца тое, што сюды ўключаны песні «Да сватання», гэта значыць, тыя песні, што папярэднічалі самаму сва-танню, але сваім зместам садзейнічалі яму. Раней фалькларысты не адносілі іх да вясельных, а да іншых цыклаў. Н. С. Гілевіч аб'ядноўвае іх з другімі групамі перадвясельных песень у адзін аддзел: «Да сватання. Сватанне. Зару-чыны».

Афармленне гэтага выдання вясель-най класікі (мастак В. М. Валянцініч) магло быць больш жывым і радасным: чорныя вэлюм і вянок, чорныя кветкі і вясельныя арыбуты — усё гэта робіць кнігу маркотна-жалоўнай. Ранейшыя кнігі Н. С. Гілевіча «Песні народных свят і абрадаў», «Лірычныя песні» вы-дадзены ў больш жывых і радасных ко-лерах.

Кожны новы зборнік, складзены Н. С. Гілевічам, — важная падзея ў культур-ным жыцці беларускага народа. Трэба мець добры густ і высокае паэтычнае пачуццё, каб сярод незлічонага мора